

Kari Uusitalo

Kansallinen elokuva – mikä se on?

Mikä on kansallinen elokuva? Kysymykseen on vaikeata löytää yksiselitteistä ja vielä pulmallisempaa antaa lyhyttä vastausta.

Ongelma on noussut esiin myös Suomen kansallisfilmografiaa toimitettaessa. Missä kulkee se raja, joka oikeuttaa elokuvan pääsyn teokseen mukaan tai jäämään sen ulkopuolelle?

Eräs tapa on erottaa yhteistuotanto- ja yhteistyöelokuvat. Yhteistuotantoja ovat sellaiset elokuvat, joissa on mukana vähintään kahden maan edustajia joko rahoitusosuudella taikka työpanoksella, jonka kustannuksia ei vastapuolelta peritä. Yhteistyöelokuviissa taas kustannukset laskutetaan.

Tämän mukaisesti esimerkiksi Suomeen liittyviä yhteistyöelokuvia ovat olleet vaikkapa länsisaksalaisten yhtiöiden 1950-luvun jälkipuoliskolla täällä kuvaamat *08/15 osa II* ja *2 x Adam, 1 x Eva*, joissa tšekäläisenä, saksalaisia laskuttavana yhteistyösopimuksena oli Suomi-Filmi Oy, tai amerikkalaisin voimin 1960-luvulla toteutetut elokuvat *Tohtori Zhivago*, *Miljardin dollarin aivot* ja *Kremlin kirje*, joiden kaikki suomalaiset tuotantopalvelut maksettiin selvänä rahana. Myöhemmiltä vuosikymmeniltä voisi esimerkinomaisesti poimia vaikkapa elokuvat *Kotka on laskeutunut* ja *Punaiset*. Yhdelläkään näistä elokuvista ei ole asiaa Suomen kansallisfilmografiaan.

Kansallisfilmografiamme ulkopuolelle jäävät myöskin ruotsalaisten täällä 1920-luvulla osittain kuvaamat elokuvat *Johan Ulfstjerna* ja kaksiosainen *Vänrikki Stoolin tarinat*, koska tuotantovastuu ja rahoitus kummassakin oli yksinomaan riikinruotsalaisen yhtiön varassa. Ulkopuolelle jää samaten ruotsinmaalaisen ohjaajan Johan Bergenstråhlen 1978 Etelä-Pohjanmaalla kuvaama elokuva *Slumrande toner / Lakeuden laulu*, vaikka siinä käytettiin suomalaisia näyttelijöitä ja vaikka palkallisena tuottajana olikin Jörn Donner, koska elokuvan tuotanto- ja rahoitusvastuu olivat Svenska Filminstitutilla. Mutta kun suomalainen yhtiö Jäger-Filmi Oy teki vuonna 1939 noista vuoden

1926 vanhoista mykkä-vänrikeistä leikkaamalla lyhennetyt ja suomeksi jälkiäänitetyn version, sen kansallisfilmografiamme on tulkinut suomalaisiksi elokuvaksi ja niin muodoin ottanut sivuillensa.

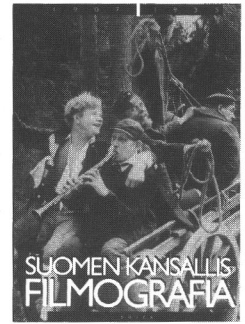
Olemme yksiselitteisesti katsoleet elokuvan kansalliseksi, jos elokuva on Suomessa asuvan ulkomaalaisen tuottama – elokuvamme varhaisvuosilta tällaisia ovat esimerkiksi ruotsinmaalaisen näyttelijän Bror Bergerin Helsingissä 1912 tuottama ja ohjaama farssi *Rusthollari Pettersonin Helsinginmatka* ja vastaavasti 1915 toteutettu ”*Peski*”, ”*Lappa*” ja poliisit tai ruotsalaisen David Fernanderin ja norjalaisen Rasmus Hallsethin Helsingissä omistaman Pohjoismaiden Biografi Komppanian 1913-16 tuottamat elokuvat *Kun omni pettää*, *Kalle Pettersson* ja *Eräs elämän murhenäytelmä*. Mukana ovat yhtä itseoikeutetusti myös Oy Komedian Filmi Ab:n 1926-27 tuottamat elokuvat *Meren kasvojen edessä* ja *Elämän maantiellä*, vaikka yhtiön pääosakkaina olivatkin Saksan kansalainen Kurt Jäger ja Ruotsin kansalainen Gustaf Molin.

* * *

Rajankäynti on aina pystyttävä perustelemaan. Suomen kansallisfilmografiassa on mukana ruotsinmaalaisen näyttelijän Palle Hagmannin Helsingissä 1947 ohjaama, Roland af Hällströmin *Pikajuna pohjoiseen* -elokuvan ruotsinkielinen versio *Tåg norrut*, koska Hagmannin tuotantoyhtiönä oli hänen täällä perustamansa Ab Color-Film Oy. Pois sen sijaan on jätetty kymmenen vuotta myöhäisempi Oy Suomen Filmiteollisuuden tuottaman *Verta käsissämme* -elokuvan rinnakkaistyö *Ingen morgondag*, jonka Arne Mattsson ohjasi täällä Mika Waltarin romaanin pohjalta, koska sen tuotti ruotsinmaalainen Svea Film ja SF:n osuutena oli vain maksullisten tuotantopalvelujen antaminen. Mukaanottamista ei perustellut edes se, että Svea Filmin johdossa oli Helsingissä syntynyt, sittemmin Ruotsiin muuttanut Jack Kotschack.

Kansallisfilmografiassa on yksinomaan suomalaisiksi elokuviksi tulkittu 1919 Uudellakirkolla ja Terijoella kuvattu *Bolshevismen ikeen alla* ja 12 vuotta myöhäisempi *Erämaan turvissa*. Edellisen elokuvan tuotti Erik Estlanderin Ab Finlandia Film, mutta ohjaaja ja näyttelijät olivat venäläisiä emigrantteja ja työn rahoitti pietarilainen emigranttiipankkiiri B.I. Hessen. *Erämaan turvissa* -elokuvan tuotti baltiansaksalaisen seikkailijan Friedrich von Maydellin aloitteesta Sarastus Oy, joka Hugo Stenlundin johdolla oli aikaisemmin sama vuonna tuottanut elokuvansovituksen Sam Sihvon näytelmästä ”Jääkärien morsian”. von Maydell oli *Erämaan turvissa* -elokuvan pääohjaaja, ja kolmesta päänäyttelijästä yksi oli Saksasta, yksi Suomesta ja yksi Ruotsista.

Rajatapauksena on kansallisfilmografian ykkösosaan otettu mukaan virolaisen Theodor Lutsin ja Suomi-Filmi Oy:n yhteisyritys *Päikese lapsed / Auringon lapses* vuodelta 1932, vaikka elokuvaa ei koskaan esitettykään meillä. *Auringon lapsien* alkuteksteissä todetaan näet selkeästi: ”Suomi-Filmi ja Theodor Luts näitavad oma ühisfilmiproduksiooni esimest Eesti helifilmi: PÄIKESE LAPSED.” Lutsin kokonaan Virossa mykkänä kuvaama elokuva jälkiäänitettiin Suomi-Filmissä, ja Georg Malmstén sävelsi siihen musiikin. *Auringon lasten* tavoin unhoon vaipuneita 1930-luvun varhaisia yhteistuotantelokuvia ovat myös Oy Finlandia Film Ab:n ruotsalaisten kanssa tuottamat *Hiljaisuuden talo / Tystnadens hus* (1933) ja *Vale-Greta / Falska Greta* (1934).

Elokuva voi olla suomalainen (kansallinen), vaikka se olisikin kuvattu kokonaan maan rajojen ulkopuolella ja vain ulkomaalaisia näyttelijöitä käyttäen – esimerkkinä vaikkapa Eino Ruutsalon 1964 Pariisissa toteuttama *Viheltäjät*. Suomalaisia elokuvia ovat niin ikään Åke Lindmanin 1965 Kyproksella ohjaama *Laukaus Kyproksessa*, Risto Jarvan 1976 Rhodoksella ohjaama *Loma* ja Anssi Mänttärin 1993 Tallinnassa ohjaama *Marraskuun harmaa valo*, koska kaikkien tuottajana on ollut suomalainen yritys.

Kansallisfilmografian 1950-luvun selkeitä yhteistuotantoelokuvia ovat neljän pohjoismaan yhteinen *Neljä rakkautta* (1951), suomalaisena osallistujana Oy Suomen Filmitoimisto, sekä Suomi-Filmin ja Mosfilmin taruelokuva *Sampo* (1959). Näiden joukkoon on luettava myös 1951 valmistunut *Aila – Pohjolan tytär*, jonka tuottajakolmikosta kaksi – Erik Blomberg, Jack Witikka – olivat suomalaisia ja kolmas – Michael Powell – taas englantilainen. Tultaessa 1960-luvulle tämältyyppisten elokuvien määrä alkaa lisääntyä: 1960 SF:n ja länsisaksalaisen Alfu-Film GmbH:n *Avaruusrakettilla rakkauteen*, 1962 puolalais-suomalais-ruotsalainen *Häyö*, 1964 suomalais-yhdysvaltalainen *Juokse kuin varas*, 1965 Jörn Donnerin suomalais-ruotsalainen *Täällä alkaa seikkailu* ja 1969 saman ohjaajan niin ikään suomalais-ruotsalainen *69 Sixtynine*. Tulkinnanvaraisempi on elokuva *Ballad / Lapualaisballadi* vuodelta 1969 – elokuvan on ohjannut Ruotsissa opiskellut Suomen kansalainen Gösta Ågren, elokuva on kuvattu Suomen puolella Etelä-Pohjanmaalla ja sen pohjana on Gösta Ågrenin veljen Leo Ågrenin kirjoittama romaani. Svensk Filmografian mukaan elokuvan ovat tuottaneet Sandrews, Svenska Filmistitutet ja Gösta Ågren – tämänmukaisesti olen luokitellut tämänkin elokuvan suomalais-ruotsalaiseksi yhteistuotantoe elokuvaksi. Näin ollen sitä koskevat tiedot on otettava mukaan myös Suomen kansallisfilmografiaan.

Svensk Filmografi näyttää muutenkin olevan varsin avarakatseinen elokuvia ruotsalaisiksi luokitelllessaan. Mukana on esimerkiksi Jörn Donnerin 1970 ohjaama *Anna*-teos ilmoittaa elokuvan tuotantoyhtiötä olevan kolme: FJ-Filmi, Jörn Donner Productions sekä Stockholm Film. Elokuvan suomalaisen version alkuteksteissä ei tuotantoyhtiö(i)tä mainita lainkaan; Suomessa Annaa aikoinaan mainostettiin pelkästään FJ-Filmin elokuvana. Jonkinasteisen päänsäryn aiheuttaa myös puolitoista vuotta myöhäisempi Donnerin elokuva *Hellyys*. Senkään alkuperäisen suomalaisen version alkuteksteissä ei tuotantoyhtiötä mainita – ainoastaan että ”Finnkino esittää Jörn Donnerin elokuvan HELLYYS”. Kinolehden tilastoissa tuotantoyhtiöksi on merkitty Jörn Donner Productions. Vuotta myöhemmin Donner ohjasi saman käsikirjoituksen pohjalta, mutta itseään lukuunottamatta pääosin ruotsinmaalaisia näyttelijöitä käyttäen remake-elokuvan *Baksmälla / Krapula*. Sen tuotantoyhtiöksi on merkitty sekä Svensk Filmografissa että Kinolehdessä Swedish Filmproduction(s). Kuuluuko tämä elokuva myös Suomen kansallisfilmografiaan? Svensk filmografian kommentit elokuvasta mahtuvat kahteen ja puoleen riviin: ”Jörn Donner hade tidigare gjort en finsk version av Baksmälla med titeln Ömhet. Denna version är dock mycket annorlunda.” Tämän uuden version tuottajaksi on merkitty Ove Wallius, joka oli tuottajana niin ikään, kun apogryfinen English Film Company -niminen yhtiö teki aiheesta vuonna 1978 kolmannen muunnoksen nimillä *Sexier Than Sex / Lovelier Than Love*. Tässä elokuvassa Jörn Donner esiintyi puolestaan taiteilijanimellä

Bjorn Thunder. Käsitykseni on, että tämä versio sivuutetaan Suomen kansallisfilmografiassa pelkällä huomautusmaininnalla ensimmäisen version yhteydessä.

* * *

Mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan, sitä enemmän meilläkin alkaa olla kansainvälisiä yhteistuotantoelokuvia – mutta myös kysymysmerkittäviä tapauksia. *Luottamus* (1976) ja *Tulitikkuja lainaamassa* (1980) ovat selvästi suomalais-neuvostoliittolaisia yhteistuotantoelokuvia ja tulevat tietenkin mukaan kansallisfilmografiaamme. Tulevien toimittajapolvien ratkaistavaksi sen sijaan jää vuonna 1984 valmistuneen *Popeda / Voitto* -elokuvan kohtalo – elokuvan tuottivat neuvostoliittolainen Mosfilm ja itäberliiniläinen DEFA “yhteistyössä SKT-Yhtiöitten (Espoo) kanssa”. Rajatapauksiin kuuluu mielestäni myös Tuija-Maija Niskasen 1982 lähinnä Cinematograph Ab:lle ohjaama elokuva *Avskedet / Jäähyväiset* – sen mukaanottamista puoltaa ainoastaan se, että MTV on ollut yksi elokuvan neljästä osarahoittajasta. Entäpä elokuva *Den goda viljan / Hyvä tahto* (1991), Ruotsin television tuottama ja Suomessa myös elokuvateattereissa nähty; yhteistyössä mukana kahdeksan muuta televisioyhtiötä yhtä monesta maasta, Suomesta Yleisradio TV-2? Taikka Sandrew Film & Teater Ab:n *Sunnuntailapsi / Söndagsbarn* (1992), jonka eräänä osarahoittajana – mutta vain rahoittajana – on ollut Suomen elokuvasäätiö.

Rajatapauksia, mutta mielestäni mukaan otettavia ovat norjalaisen Norsk Film A/S:n elokuva *Krigerens hjerte / Sotilaan sydän*, jonka eräänä osatuottajana on ollut suomalainen FantasiaFilmi Oy, ja samalta vuodelta 1992 islantilainen *Ingaló*, jonka eräänä osatuottajana oli puolestaan Filminor Oy. Mutta entäpä elokuva *Sambandha* (1994), jonka ruotsinmaalainen Perspektiv Film on tuottanut yhteistyössä mm. Musa Filmi Oy:n kanssa, tai Giraff Filmin *Kärlekens himmelska helvete* (1993), jossa yhtenä osatuottajana on suomalainen Oy Filmfotograferna? Kumpakin elokuva on saanut jonkinasteisen teatterilevityksen Ruotsissa, mutta Suomessa niitä ei ole esitetty. Ruotsinmaalaisen Planfilmin elokuvassa *Il Capitano* (1991) oli eräänä yhteistyökumppanina Villealfa Filmproductions ja osarahoituksena Suomen elokuvasäätiön tuotantotuki, samana vuonna valmistuneessa tanskalaisessa elokuvassa *Drengene fra Sankt Petri / St. Petrin sankarit* eräänä osarahoittajana Suomen elokuvasäätiö. Miten on jälkimmäisen elokuvan mukaanoton laita?

Yksityiskohtaisia esimerkkitapauksia voisi luetella pelkästään 1990-luvultaikin pari-kolmekymmentä lisää, mutta sen selvempää rajankäyntiä kansallisen elokuvan määrittelemiseksi en pysty tekemään kuin mitä aivan artikkelin alussa jo olen esittänyt. Suomalaiseksi kansalliseksi elokuvaksi voidaan näin muodoin katsoa ja tulkita jokainen sellainen elokuva, joka on otettu mukaan Suomen kansallisfilmografiaan. Mutta mukaanotto taikka pois jättäminen on aina pystyttävä perustelemaan johdonmukaisesti sekä etu- että jälkikäteen.

Kokonaan toinen asia sitten on, mikä elokuva on luonteeltaan ja tyypiltään suomalaiskansallinen. Sen pohtiminen ei kuitenkaan kuulu tämänkertaisen esityksen puitteisiin.